

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ПОТАПЕНКО ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.637.636(477)(091) «195» (043)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ ЛОГОПЕДИЧНИХ КАДРІВ
В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
Шеремет Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова, Інститут корекційної педагогіки та
психології, завідувач кафедри логопедії.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Супрун Микола Олексійович,
начальник Науково-методичного центру
навчальних закладів МВС України;

кандидат педагогічних наук, доцент
Одинченко Лариса Костянтинівна,
Слов'янський державний педагогічний університет, доцент
кафедри методик корекційного навчання.

Захист відбудеться «27» жовтня 2010 р. о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-01, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-01, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «25» вересня 2010р.

**Учений секретар
спеціалізованої
вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес становлення та розбудови сучасної української освіти неможливий без урахування вже напрацьованого вітчизняного педагогічного досвіду. Політичні, соціальні та економічні процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють зміни в системі національної освіти, зокрема, у спеціальній педагогіці. Ефективне функціонування спеціальної освіти в умовах динамічного розвитку політичного та соціально-економічного життя країни, низка нормативно-правових документів, серед яких Закон України «Про Освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Концепція спеціальної освіти осіб з фізичними та психічними порушеннями в Україні на найближчі роки, а також велика відповідальність держави і суспільства перед дітьми з тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку, зумовлюють підготовку компетентних і висококваліфікованих спеціалістів-логопедів. Тож, першочерговим завданням вищої корекційної освіти є підготовка фахівців, здатних працювати у різних типах спеціальних шкіл, дошкільних і позашкільних закладах та закладах Міністерства охорони здоров'я.

Серед науковців, які вивчали історико-педагогічні аспекти спеціальної освіти, були М.Д.Ярмаченко, В.І.Бондар, В.М.Синьов, Т.Л.Берник, О.І.Дьячков, І.Г.Єременко, Х.С.Замський, В.В.Золотоверх, С.І.Корнев, С.П.Миронова, Л.К.Одинченко, М.О.Супрун, О.М.Таранченко, С.В.Федоренко, В.М.Шевченко, О.Е.Шевченко та ін. У своїх дослідженнях вони вивчали різні системи навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, а також звертали особливу увагу на теорію і практику підготовки спеціальних кадрів, як невід'ємної частини у сфері навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема, дітей з мовленнєвими порушеннями.

Без знання історії, без порівняльного та конструктивно-критичного аналізу, що дають змогу осмислити загальну картину історико-педагогічного процесу в Україні, неможливо удосконалити надбання, методики і системи підготовки спеціальних кадрів у процесі історичного становлення.

Аналіз невідомих і маловідомих архівних джерел, творчої спадщини вчених-дефектологів дає змогу об'єктивно висвітлити становлення та розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні. Таке дослідження є актуальним, оскільки останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Тож вивчення історії становлення і розвитку теорії й практики підготовки спеціальних кадрів, досвіду навчання та виховання осіб з психофізичними порушеннями надзвичайно важливе для подальшого удосконалення української спеціальної освіти в цілому.

Узагальнення історичного досвіду дає змогу проаналізувати причини невдач та успіхів окремих урядових реформ, впровадження різних методів логопедичної роботи, організаційних форм, оцінити досягнуті результати в корекції порушень мовлення, а також визначити перспективи подальшого удосконалення підготовки логопедичних кадрів. Враховуючи вище зазначене, назріла необхідність глибокого вивчення і ґрунтового аналізу становлення та розвитку теорії і практики підготовки

логопедичних кадрів в Україні, адже в логопедії наявна лише невелика кількість історичних наукових досліджень з цих питань.

Сучасна українська логопедія потребує впорядкування власної історичної спадщини, відродження її надбань дає можливість знайти шляхи і засоби реалізації новітніх концепцій навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку та удосконалення теорії і практики підготовки кваліфікованих фахівців-логопедів.

У результаті теоретичного аналізу літературних, архівних джерел і документів нами було встановлено, що цілісного дослідження теорії та практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття не проводилось.

Досвід минулого та потреба в удосконаленні підготовки спеціальних і, зокрема, логопедичних кадрів системи спеціальної освіти, обумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: «Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і є складовою наукового напрямку «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 8 від 27 лютого 2007 року) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 24 квітня 2007 року).

Мета дослідження полягає в тому, щоб здійснити цілісний історико-педагогічний аналіз теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні з 1945 по 2000 роки та визначити основні тенденції і особливості підготовки логопедів з виокресленням періодизації та умов становлення і розбудови кадрової підготовки.

Завдання дослідження:

1. Здійснити ретроспективний аналіз теорії і практики професійної підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття.
2. Визначити періоди і умови становлення та розбудови теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття).
3. Здійснити системний аналіз змісту, напрямів, форм і методів підготовки майбутніх логопедів у педагогічних інститутах у зазначений період.
4. Розкрити основні тенденції та особливості підготовки логопедичних кадрів в Україні залежно від соціально-культурних умов суспільного розвитку.

Об'єкт дослідження – підготовка дефектологічних кадрів в Україні.

Предмет дослідження – становлення та розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теорія наукового пізнання з її вимогами об'єктивності й доказовості (В.П.Андрущенко, В.Г.Кремень); розвиток історико-педагогічної теорії і практики спеціальної освіти (М.Д.Ярмаченко, В.І.Бондар, С.П.Миронова, В.М.Синьов, М.О.Супрун); положення про зв'язок історії з сьогоденням та доцільність використання наукових надбань вітчизняних педагогів

у сучасній теорії та практиці; положення про соціально-історичну зумовленість змісту освіти, зв'язок теорії і практики; дослідження у галузі професійної підготовки спеціалістів-дефектологів (І.Г.Єременко, С.П.Миронова, В.М.Синьов, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет); концепція динамічного підходу до розуміння структури дефекту і перспектив розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями (Р.Є.Левіна, Є.Ф.Соботович, В.В.Тарасун, М.К.Шеремет).

Науковий пошук здійснювався на принципах історизму, наступності, системності й об'єктивності.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань був використаний комплекс методів: метод теоретичного аналізу історичної та педагогічної літератури, системний метод з метою узагальнення і систематизації стану підготовки логопедичних кадрів у досліджуваній період; теоретичне вивчення та узагальнення досвіду роботи вищих навчальних закладів, що дало можливість простежити поетапно процес удосконалення підготовки логопедичних кадрів; хронологічний та статистичний методи були використані для розгляду змін, які відбувалися під час організації дефектологічних факультетів у педагогічних інститутах України. Особлива увага приділялася теоретичному та системному методам, на основі яких аналізувалися історико-педагогічна, науково-методична література, архівні документи, педагогічна періодика.

Основні джерела дослідження становлять матеріали Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О.Сухомлинського, Державної науково-технічної бібліотеки України; Центрального державного архіву вищих органів влади та органів державного управління України в м. Києві; Київського міського державного архіву в м. Києві; історична, психологічна та корекційно-педагогічна література; матеріали періодичних видань, Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дослідженні вперше в узагальненому та систематизованому вигляді розкриті процеси становлення і розвитку підготовки логопедичних кадрів в Україні в другій половині ХХ століття; здійснено та науково обґрунтовано періоди та умови становлення та розбудови теорії і практики підготовки професійних логопедів в Україні в другій половині ХХ століття; здійснено системний аналіз змісту, напрямів і форм підготовки майбутніх логопедів у педагогічних інститутах у зазначений період; уточнено та поглиблено дані про основні тенденції розвитку і особливості становлення системи підготовки логопедичних кадрів, в залежності від соціально-культурних умов суспільного розвитку; до наукового обігу введено маловідомі і невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з теорією і практикою підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття.

Практичне значення одержаних результатів. Здобуті результати можуть використовуватися в подальших історико-педагогічних дослідженнях для удосконалення теорії і практики підготовки спеціальних кадрів і, зокрема, логопедичних в Україні та за її межами; для удосконалення змісту навчальних курсів з історії корекційної педагогіки, спеціальної психології та історії логопедії, з метою більш ґрунтовного ознайомлення студентів-дефектологів з розвитком вітчизняної

корекційної педагогіки та спеціальної психології у вищих педагогічних закладах країни; при написанні підручників, навчальних посібників, програм з історії корекційної педагогіки та спеціальної психології.

Особистий внесок автора. У роботі [7], опублікованій у співавторстві, здобувачу належить збір та аналіз фактологічного матеріалу про стан системи підготовки логопедів у вищих навчальних закладах України у 80-ті роки ХХ століття.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження було репрезентовано на: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології» (м. Кам'янець-Подільський, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (м. Київ, 2008 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Сучасний стан та перспективи розвитку теорії і практики логопедії в Україні» (м. Київ, 2008 р.). Проміжні та кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на розширених засіданнях кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова (2006–2009 рр.), на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2006–2009 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 9 публікаціях автора, з них 8 одноосібних статей у фахових виданнях ВАК України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 402 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 341 сторінка друкованого тексту, з них 186 сторінок основного тексту. Додатки становлять 135 сторінок, з них 37 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, поставлено мету, завдання, визначені об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення проведеного дослідження, наведено відомості про особистий внесок автора, дані щодо публікацій з теми дослідження та структуру дисертації.

У **першому розділі** «Становлення теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття» розкрито становлення теоретичної і практичної підготовки логопедів з середини 40-х та до кінця 50-х років ХХ століття.

На сучасному етапі реформування системи педагогічної освіти в Україні, зокрема корекційної, актуальним є питання вивчення історичного досвіду становлення і розвитку теорії та практики підготовки кадрів в галузі навчання і виховання осіб з психофізичними порушеннями розвитку. Особливий інтерес багатьох науковців викликає організаційно-методична робота, форми та напрями підготовки спеціальних педагогів у другій половині ХХ століття. Звернення до означеного періоду обумовлене тим, що Вітчизняна війна (1941–1945 рр.) завдала величезних збитків економічному, соціальному та культурному розвитку України, тож після визволення країни від фашистської навали розпочинається відбудова

соціально-економічного, суспільного та культурно-педагогічного життя країни і саме в цей час відбувається становлення та розбудова теоретичних і методичних засад підготовки педагогічних кадрів, зокрема, корекційних педагогів.

З архівних даних відомо, що поновлення спеціальних шкіл для глухонімих, сліпих і розумово відсталих дітей проводилося повільно. Із 47 спеціальних шкіл довоєнної мережі було поновлено лише 10, які потребували відповідної підготовки дефектологічних кадрів. Тож, з метою забезпечення успішності функціонування спеціальних шкіл, Наркомосвіти УРСР наказом № 39 від 22 лютого 1944 року відновлює роботу у м. Києві Науково-дослідного інституту дефектології. Це був єдиний в УРСР науковий центр, який проводив дефектологічні дослідження, а також був потужним для того часу методичним осередком для спеціальних шкіл України. Науково-дослідний інститут дефектології спільно педагогічними колективами спеціальних шкіл Української РСР розпочав розробку корекційно-виховного процесу спеціальних шкіл різного типу.

Розгортання мережі спеціальних шкіл-інтернатів для глухонімих, сліпих і розумово відсталих дітей гальмувалося браком спеціальних педагогів, тому Міністерство освіти УРСР, враховуючи потреби спеціальних шкіл, Постановою від 11 липня 1944 року № 137 розпочинає підготовку олігофренопедагогів, сурдопедагогів та тифлопедагогів спочатку на дефектологічному відділі Київського учительського інституту, а наказом № 118 від 5 травня 1946 року Міністерства вищої освіти УРСР підготовка спеціальних кадрів відбувається на дефектологічному факультеті Київського педагогічного інституту імені О.М.Горького на мовно-літературному та природничо-географічному відділах.

Аналіз архівних матеріалів показав, що тогочасні навчальні плани дефектологічного факультету були перенавантажені загально-педагогічними дисциплінами, в той час як для спеціальних дисциплін відводилася обмежена кількість годин – 852 (20 %) від загальної кількості, яка становила 4070 годин, що негативно позначалося на опануванні студентами дефектологічної спеціальності. Відчувалася нестача дидактичного матеріалу, відсутність спеціальної літератури, методичних посібників та ін.

У цей час для ефективної підготовки спеціальних кадрів великого значення набувають курси підготовки та перепідготовки дефектологічних кадрів, завдяки яким спеціалісти, що не мали можливості навчатися на дефектологічному факультеті, здобували нові знання зі спеціальної педагогіки, і таким чином спеціальні школи забезпечувалися спеціальними кадрами, яких у період післявоєнної розбудови катастрофічно не вистачало.

Незважаючи на недостатню кількість учителів-логопедів підготовка логопедичних кадрів в цей час не відбувається. Предмет «Логопедія» викладався, як одна із спеціально-педагогічних дисциплін. Зважаючи на таке становище, Міністерство освіти УРСР видає наказ № 2021 від 16 липня 1946 року «Про поновлення логопедичної роботи на Україні» в якому зазначається, що на посаді логопеда дозволяється працювати фахівцям-дефектологам, які одержали спеціальну освіту на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького або ж на спеціальних курсах, а також сурдопедагогам,

які прослухали семінар з логопедії, вивчали методики логопедичної роботи з дітьми, що мали різні мовленнєві порушення та мали стаж роботи в молодших класах шкіл для глухих. І навіть після цього наказу підготовка логопедів, як окремих спеціалістів не розпочалася і предмет «Логопедія» продовжували викладати як педагогічну дисципліну, а не як фаховий предмет для вчителів-логопедів.

Та незважаючи на великі труднощі в підготовці спеціалістів-дефектологів на розпорошеність змісту підготовки, на невизначеність її форм, все ж відбувається перший випуск студентів-дефектологів загальною кількістю 47 осіб.

Згідно архівних даних, наприкінці 40-х років для кадрового забезпечення спеціальних закладів вчителями-дефектологами за замовленням Міністерства освіти УРСР набір абітурієнтів на дефектологічний факультет становив 50 осіб. Тож, щоб підготувати спеціальних педагогів до виконання професійних функцій загалом і корекційних, зокрема, забезпечити їх ґрунтовними знаннями зі структури дефекту, із застосуванням методів спеціальної дидактики, методики корекційної роботи, зважаючи на вище вказане, дефектологічний факультет оновлює програми із загальної патології, психопатології, логопедії, сурдопедагогіки, спеціальної психології, методики навчання в спеціальній школі, основ дефектології, тифлопедагогіки. Але ефективна підготовка до роботи спеціальним педагогом, можлива лише за умови повноцінного опанування студентами всього спектру дефектологічних дисциплін. Нажаль, решта дисциплін дефектологічного факультету викладалася за програмами для неспеціальних факультетів.

Упродовж 50-х років низка постанов і урядових документів спрямовувалися на забезпечення умов для відновлення роботи спеціальних шкіл та охоплення загальним обов'язковим навчанням усіх дітей, однак переважна більшість дітей – логопатів залишалися без належної допомоги. Аби змінити ситуацію на краще, наказом Міністерства освіти УРСР № 686 від 21 червня 1949 року, 10 липня 1949 року вперше були проведені республіканські місячні курси з підготовки 22 вчителів-логопедів. Це стало значним досягненням у підготовці логопедичних кадрів, оскільки стимулювало Міністерство освіти на вирішення важливого завдання забезпечення спеціальних шкіл вчителями-логопедами.

Важливим поштовхом до збільшення кількості підготовки спеціальних педагогів та розширення мережі спеціальних шкіл для дітей з особливостями психофізичного розвитку стає постанова Ради Міністрів Української РСР від 26 січня 1950 року № 185 «Про загальне обов'язкове навчання дітей з порушеннями слуху, зору, мовлення і розумового розвитку», згідно якої організуються міжвідомчі медико-педагогічні комісії для обстеження дітей, які підлягали направленню до спеціальних установ Міністерства освіти УРСР, Міністерства соціального забезпечення УРСР та Міністерства охорони здоров'я УРСР, а також дітей, які перебували у дитячих установах цих Міністерств.

Негативно вплинуло на підготовку спеціальних кадрів об'єднання у Київському педагогічному інституті з 1 січня 1950 року педагогічного і дефектологічного факультети в один факультет з двома відділами: відділом шкільної педагогіки та відділом спеціальної педагогіки (дефектології) (наказ Міністерства освіти УРСР № 1158 від 29 грудня 1950 року «Про об'єднання педагогічного і дефектологічного

факультетів Київського педагогічного інститутів в один педагогічний факультет» та наказ Міністерства вищої освіти СРСР від 16 грудня 1950 року № 2181). Внаслідок цього студенти-дефектологи втратили можливість розширено вивчати свою спеціалізацію, адже крім спеціальних предметів, вони в повному обсязі вивчали предмети загальнопедагогічних дисциплін, що вагомо знижувало фаховий рівень підготовки спеціальних педагогів.

Та навіть за таких умов Рада Міністрів СРСР Постановою від 27 грудня 1951 року № 535 та Постановою № 68 від 15 січня 1952 року «Про заходи по боротьбі з глухотою і глухонімотою та поліпшення обслуговування глухонімих і глухих» починаючи з 1952 року збільшила набір абітурієнтів на дефектологічний відділ Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького до 75 осіб на денну та 50 осіб на заочну форми навчання. Згідно звіту дефектологічного відділу розпочинається підготовка студентів за новими навчальними планами, розрахованими на п'ять років навчання, крім того, вводиться нова спеціальність: «Дефектологія. Учитель початкових класів». Одним із головних компонентів у підготовці спеціальних педагогів у нових навчальних планах стає педагогічна практика студентів, на яку було збільшено навчальні години, що давало можливість студентам застосовувати теоретичні знання в практичній роботі.

У цей час, як засвідчують результати аналізу архівних матеріалів, спостерігається тенденція до зменшення кількості навчальних годин на вивчення предмету «Логопедія». Так, з 1950 по 1954 рр. на вивчення предмету «Логопедія» відводилося загальною кількістю 66 годин, тобто на 12 навчальних годин менше, ніж у попередні роки. Дана тенденція негативно відображалася як на підготовці дефектологів до роботи логопедом, так і на наукових дослідженнях співробітників кафедри спеціальної педагогіки в галузі логопедії, адже саме в цей час на кафедрі, завдяки професору Р.Г.Краєвському, розпочинається комплексне дослідження подолання мовленнєвих порушень у дітей-алаліків.

Наукові дослідження певною мірою гальмувалися наказом Міністерства освіти УРСР від 21 січня 1955 року № 22 та Постановою Ради Міністрів Української РСР від 4 січня 1955 року № 47, на додаток до наказу Міністерства освіти УРСР від 14 січня 1955 року № 16, згідно якого, було об'єднано Науково-дослідні інститути дефектології та педагогіки. Після об'єднання утворилися Науково-дослідний інститут педагогіки та відділ спеціальної педагогіки керівником якого призначили І.Г.Єременко. У складі відділу спеціальної педагогіки було утворено лабораторію логопедії, завідуючою якою призначили І.Й.Кацовську. Внаслідок цього, дослідження та вирішення нагальних питань, які стосувалися дітей з порушеннями мовлення, покладалися на поки що недостатньо численну вітчизняну логопедичну наукову спільноту.

Суттєві зрушення відбувалися і в царині підготовки кваліфікованих фахівців для спеціальних закладів Української РСР. Так, на дефектологічний відділ Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького у 1956 році на денну форму навчання набір становив 50 абітурієнтів. Підготовка спеціальних педагогів, згідно Постанови Ради Міністрів СРСР від 18 серпня 1956 року «Про міри підвищення якості підготовки учителів для загальноосвітніх шкіл» та наказу Міністерства освіти

Української РСР від 6 жовтня 1956 року № 451 «Про затвердження переліку і спеціальностей широкої кваліфікації педагогічних інститутів Української РСР» розпочалися за новими навчальними планами широкої кваліфікації з п'ятирічним терміном навчання. З 1956/1957 навчального року педагогічний факультет та дефектологічний відділ готували студентів зі спеціальностей «Дефектологія, українська мова і література (II-IV курси)» та «Дефектологія, біологія і хімія (I курс)», а з 1957/1958 навчального року зі спеціальності «Дефектологія, математика і фізика». Але, оскільки зі спеціальності «Дефектологія, біологія і хімія» при розподілі випускників були великі утруднення, через відсутність вакантних місць, на перший курс дефектологічного відділу було набрано абітурієнтів за спеціальністю «Дефектологія, українська мова і література». Серед найсуттєвіших недоліків цих навчальних планів слід зазначити їх неспроможність до повноцінної підготовки спеціальних педагогів для корекційно-виховної роботи у спеціальних закладах освіти через відсутність достатньої кількості навчальних годин на спеціально-педагогічні дисципліни.

Мережа спеціальних закладів для дітей з особливостями психофізичного розвитку поступово розширювалася, а методика навчання в тих, які вже функціонували, не відповідала особливостям розвитку учнів із порушеннями мовлення. Необхідно було готувати спеціалістів зі спеціальною логопедичною підготовкою. Тому, згідно розпорядження Міністерства освіти УРСР від 3 січня 1958 року № 08-8-2539 «Про підготовку логопедів», на дефектологічному відділі педагогічного факультету у 1957/1958 навчальному році відбувся перший набір студентів зі спеціальності: «Дефектологія. Олігофренопедагогіка і логопедія» у кількості 21 особи. По закінченні інституту ці студенти одержували кваліфікацію: учитель спеціальної школи і логопед (термін навчання становив два з половиною роки). Згідно вище вказаної спеціальності на вивчення логопедії відводилося загальною кількістю 90 годин, з яких 66 – лекційних та 24 – практичних години. В кінці курсу студенти складали залік та екзамен зі спеціальності. Із запровадженням цієї спеціальності частково вирішувалося питання забезпечення спеціальних закладів Міністерства освіти та охорони здоров'я логопедичними кадрами.

Сучасне реформування дефектологічної освіти є неможливим без ґрунтовного історичного аналізу цієї проблеми. Саме тому ми звернулися до історії становлення і розвитку професійної підготовки вчителів спеціальних шкіл України. Історико-логічний аналіз архівних документів та літературних джерел дозволив визначити перший період (1945–1958 рр.) розвитку вітчизняної професійної підготовки дефектологічних кадрів і, зокрема, логопедичних. Нами визначено, що саме в цей період відбувалися перші кроки до зародження нової, розширеної та удосконаленої теорії і практики підготовки логопедичних та інших спеціальних кадрів.

У другому розділі «**Розвиток основних форм підготовки спеціалістів-логопедів в Україні**» розглядається період позитивних змін у організації та розвитку основних форм підготовки логопедів на основі використання змісту середньої освіти в Україні. Цей період нами був визначений як другий період (1959–1984 рр.) теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття.

У 1959 році вступає в силу закон СРСР від 24 грудня 1958 року «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» одним із головних завдань якого була підготовка науково-педагогічних кадрів, виконання науково-дослідних робіт та підготовка висококваліфікованих спеціалістів, що оволоділи найновішими вітчизняними та зарубіжними досягненнями науки і техніки; підвищення кваліфікації спеціалістів, зайнятих у різних галузях народного господарства, культури і освіти. Низка цих завдань активізувала підготовку спеціальних кадрів в Україні.

Поетапна модифікація змісту підготовки студентів до корекційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку здійснювалась шляхом уточнення, доповнення, деталізації та внесення змін у навчальні плани і програми. Так, з метою поліпшення підготовки педагогів до практичної діяльності, рішенням XXI з'їзду КПРС та вище вказаного закону, кафедрою спеціальної педагогіки Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького було затверджено нові навчальні плани, в яких більше уваги приділялося дисциплінам медичного циклу, що було позитивним зрушенням, адже студенти завжди відчували нестачу знань з медичних дисциплін. Також викладачами кафедри було переглянуто навчальні програми з таких предметів: основи дефектології, історія сурдопедагогіки, історія олігофренопедагогіки, методика викладання української мови в школі глухонімих, методика мови в допоміжній школі, психологія глухонімої дитини, психологія розумово відсталої дитини, методика слухової роботи, анатомія, фізіологія і патологія органів слуху і мови, логопедія, сурдопедагогіка, олігофренопедагогіка, методика арифметики в школі глухонімих, методика арифметики в допоміжній школі, методика історії в спеціальній і масовій школі, організація і методика виховної роботи в школі-інтернаті для глухонімих. Всі ці предмети були спрямовані на систематичне засвоєння студентами спеціально-педагогічних дисциплін і відповідали вимогам посиленої професійної підготовки дефектологічних кадрів.

Необхідно відмітити, що реалізовували свої знання студенти дефектологічного відділу на педагогічній практиці. Виходячи з даних аналізу архівних матеріалів, студенти V курсу дефектологічного відділу в цей період, вперше проходили виїзду педагогічну практику з добукварного періоду та виховної роботи в спецшколі-інтернаті. Це була перша педагогічна практика, що проводилася на основі попереднього вивчення студентами «Методики роботи в початкових класах загальноосвітньої школи». В другому семестрі четвертокурсники проходили шість тижнів практики в старших класах спеціальних шкіл, де студенти проводили уроки з усіх основних предметів (мови, читання, історії, географії, арифметики, природознавства). Такий вид практики на дефектологічному відділі теж проводився вперше. Це є першим кроком у вищих навчальних закладах до удосконалення організації педагогічної практики, яка є основою підготовки студентів до роботи спеціальним педагогом.

Незважаючи на постійні зміни напрямів та недосконалість форм підготовки студентів, в цей період, вперше було зроблено випуск студентів спецгрупи заочної форми навчання зі спеціальності «Сурдопедагогіка», на навчання до якої набирали лише тих осіб, які працювали в спеціальних школах. Тим самим популяризувалася

нова форма підготовки студентів дефектологічного відділу, а також надавалася освіта особам, завдяки навчанню у спецгрупах, які працювали в спеціальних школах, але не мали дефектологічної освіти.

Значним організаційним кроком став наказ Міністерства вищої і середньої освіти СРСР від 10 грудня 1959 року № 346 «Про організацію кафедр у Київському педагогічному інституті імені О.М. Горького», за яким було розділено кафедру спеціальної педагогіки на три самостійні кафедри: дефектології; дошкільної педагогіки та педагогіки і методики початкової освіти. Нарешті з'являється можливість для розгалуження викладацької роботи, а також повноцінного проведення наукових досліджень в галузі логопедії.

Спираючись на досягнення минулих років, у 60-ті роки відбувалися позитивні зміни в освіті, спостерігалася розбудова навчальних і культурних закладів для забезпечення освітніх потреб населення в Україні, поширювалася мережа спеціальних закладів для дітей з особливостями психофізичного розвитку, запроваджувалося обов'язкове щорічне логопедичне обстеження усіх дітей дошкільного віку з метою направлення їх до спеціальних закладів, а також велася посиленна підготовка фахівців у вищих навчальних закладах країни.

Відтак методологічною основою роботи кафедр у 1961 році були рішення XXI з'їзду КПРС, Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», Постанова ЦК КПУ «Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в УРСР», «Постанова ЦК КПРС, а також директивні настанови Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та УРСР», які полягали в якнайбільшому наближенні тематики до життя.

Вище вказана методологічна основа безпосередньо втілювалася при підготовці логопедичних кадрів, адже в цей період особлива увага надавалася практичним заняттям з логопедії (для цього на дефектологічному відділі був організований логопедичний кабінет, в якому відбувалися практичні і лабораторні логопедичні заняття). Міністерством освіти збільшується набору студентів на дефектологічний відділ Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького: на денну форму навчання у два рази, на заочну форму – у три рази. Однак, незважаючи на позитивні поступки щодо підготовки вчителів-логопедів, все ж кваліфікація логопеда рахувалася як друга спеціалізація, що якісно знижувало фахову підготовку логопедичних кадрів.

Значну роль у поширенні наукових досліджень, впровадженні нових теоретичних розробок у шкільну практику, в організації та проведенні педагогічних читань, наукових конференцій, семінарів, де апробовувалися новітні методики навчання дітей з порушеннями мовлення, відіграв Республіканський науково-методичний кабінет спеціальних шкіл створений за розпорядженням № 40-р Міністерства освіти Української РСР від 8 жовтня 1963 року.

Особливо актуальними в цей період стають тримісячні курси логопедів загальноосвітніх шкіл, проведені вперше при Київському педагогічному інституті імені О.М.Горького наказом № 161 «Про проведення тримісячних курсів логопедів при Київському педагогічному інституті імені О.М. Горького» від 16 листопада 1963 року.

Суттєві зрушення відбулися і в підготовці кваліфікованих вчителів-логопедів у Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького. З 1963 року розпочинається факультативна підготовка логопедів спецгрупи сурдопедагогів заочної форми навчання, оскільки частина цієї групи працювала логопедами або бажала працювати після закінчення педінституту.

Однак наше дослідження крім позитивних змін виявило і недоліки в підготовці логопедів. Так, згідно архівних даних, з 1963/64 навчального року дефектологічний відділ розпочав навчання за двома навчальними планами. Перший курс за новим навчальним планом з чотирирічним терміном навчання і II–V курси за п'ятирічним планом. Відсутність постійних спеціальностей підготовки вчителів, постійних навчальних планів і постійних календарних термінів проведення навчальних занять протягом 1963/64 н.р. призвели до того, що за декілька останніх років на дефектологічному відділі на стаціонарній формі навчання була запроваджена, а далі відмінена спеціальність з підготовки учителів спецшколи і початкових класів. Наше дослідження свідчить, що це негативно вплинуло на підготовку студентів, адже вище вказана спеціальність не лише спрямовувалась на формування знань і вмінь до корекційної діяльності, а й на формування відповідних особистісних якостей.

Важливою подією цього періоду стало відкриття 1 вересня 1964 року дефектологічного факультету в Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького, що давало можливість збільшити кількість навчальних годин для більш повної і ґрунтовної підготовки логопедичних кадрів.

Відповідно до клопотання педінституту та дозволу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, наказом від 1 квітня 1965 року № 53 у Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького 1 вересня 1965 року було створено кафедру сурдопедагогіки і кафедру олігофренопедагогіки. Згідно звітів дефектологічного факультету, кафедра сурдопедагогіки йменувалася, як кафедра сурдопедагогіки та логопедії. Викладачі цієї кафедри, важливу увагу надавали кваліфікованій підготовці логопедичних кадрів та науково-дослідній роботі з проблем логопедії.

З середини 60-х років прогресивним кроком у розбудові спеціальної освіти, стає Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 3 вересня 1966 року та ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 14 жовтня 1966 року «Про заходи з поліпшення підготовки спеціалістів і вдосконалення керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в країні». Зважаючи на вище вказане, підготовка спеціальних кадрів відбувається не лише на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького, а й у Слов'янському педагогічному інституті на факультеті дошкільної педагогіки і психології. І лише у 1968 році наказом № 93 від 6 травня відповідно до клопотання Слов'янського педінституту і згоди Міністерства вищої і середньої освіти УРСР у Слов'янському педагогічному інституті було організовано кафедру дефектології, а в 1969 році – дефектологічний факультет. Внаслідок цього, східні регіони Української РСР, проводячи підготовку дефектологічних кадрів, і зокрема логопедичних, змогли частково забезпечити спеціальні заклади кваліфікованими спеціалістами.

Під час лекцій, практичних та лабораторних занять у Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького при підготовці логопедів кафедра сурдопедагогіки та логопедії використовувала посібники, магнітофонні записи мовлення дітей з різними мовленнєвими порушеннями. Були переглянуті і уточнені програми з практичних і лабораторних занять для студентів III–IV курсів. Крім того, за планом прийому Міністерства освіти на 1969 рік на стаціонарну форму навчання дефектологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького зараховували 175 осіб, на заочну форму навчання – 250 осіб.

Поступово в Українській РСР збільшувалася кількість наукових установ та їх підрозділів. Відділ дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки у 60-ті роки працював у складі чотирьох лабораторій: лабораторії «Олігофренопедагогіки», лабораторії «Сурдопедагогіки», лабораторії «Логопедії» та лабораторії «Дошкільного виховання». На посаді завідуючого відділом дефектології працював доктор педагогічних наук І.Г.Єременко. Протягом 60-х років співробітники відділу дефектології направляли зусилля на цілеспрямоване вивчення дітей з особливостями психофізичного розвитку, а особливо дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, розробляли науково-методичне забезпечення для відповідних навчальних закладів, кількість яких із року в рік збільшувалася; підвищували фаховий рівень педагогів для кадрового забезпечення цих шкіл.

З метою забезпечення якісного навчального процесу, протягом 70-х років при складанні нових робочих планів кафедри педагогічних факультетів керувались Постановами ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про подальший розвиток вищої школи і середньої загальноосвітньої школи, заходами МО УРСР з поліпшення роботи педагогічних інститутів Української РСР та рішенням XXIV з'їзду КПРС та XXIV з'їзду КП України. Згідно вище вказаного, педагогічні інститути працюючи за новими навчальними планами і програмами, враховували досягнення науково-технічного прогресу та зміни, що відбулися у змісті середньої загальноосвітньої школи і забезпечували більш високий науково-теоретичний та практичний рівень підготовки вчителів.

Доведено, що особлива роль у підготовці спеціальних кадрів в цей час належала Університетам дефектологічних знань. Згідно педагогічної літератури, відомими були Університети дефектологічних знань м. Києва та Донецька, які готували сурдопедагогів і олігофренопедагогів спеціальних шкіл. Викладачами даних університетів були співробітники дефектологічних факультетів Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького та Слов'янського педагогічного інституту. Можна зазначити, що завдяки Університетам дефектологічних знань йшла підготовка більшої кількості вчителів-дефектологів для спеціальних закладів освіти. Нажаль, підготовки логопедичних кадрів в даних закладах не відбувалося.

У 80-х роках ХХ століття в Україні почався етап політичного та соціально-економічного розвитку, що обумовлювався поширенням ідеї демократизації суспільства. Це безпосередньо стосувалося і системи спеціальної освіти та педагогічної науки, які в цей час вступили в новий етап свого розвитку. Зокрема, ученими було докладено багато зусиль для підготовки навчальної і методичної

дефектологічної літератури, велика увага зверталася на кількість спеціальних навчальних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку та на умови в яких вони навчалися. Було уточнено спеціальності з підготовки кадрів на дефектологічних факультетах педагогічних інститутів, а також створені нові навчальні плани за уточненими спеціальностями. Згідно нових навчальних планів студенти дефектологічних факультетів одержували базову психолого-педагогічну підготовку. Поряд із курсами загальної педагогіки та психології студенти вивчали основи олігофренопедагогіки, основи сурдопедагогіки, основи логопедії, психопатологію дитячого віку, психологію розумово відсталої дитини, методику виховної роботи у спеціальній школі, методи психолого-педагогічної діагностики розумової відсталості, спеціальну дошкільну педагогіку та спеціальну методику дошкільного виховання. Завдяки новим навчальним планам, студенти одержували цілісне уявлення про педагогічні, психологічні та специфічні особливості роботи з дітьми, що мали порушення психофізичного розвитку, а також готували їх на основі правильного психолого-педагогічного обстеження підбирати методи ефективної корекції.

За планом прийому студентів Міністерства освіти УРСР на денну форму навчання зі спеціальності «Дефектологія» до Слов'янського педагогічного інституту у 80-х роках, набір абітурієнтів становив 75 осіб, до Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького набір становив 100 осіб. Студенти дефектологічних факультетів денних та заочних форм навчання по закінченню педагогічного інституту одержували такі кваліфікації: учитель і логопед спеціальної школи; олігофренопедагог дошкільних закладів, учитель професійно-трудового навчання і методист по виховній роботі в допоміжній школі, учитель початкових класів і рідної мови та літератури шкіл глухих та слабочуючих; сурдопедагог дошкільних закладів. Крім того, на заочній формі навчання Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького та Слов'янського педагогічного інститутів існували спецгрупи зі спеціальностей сурдопедагогіка та олігофренопедагогіка.

Але, незважаючи на все зростаючу кількість фахівців-дефектологів, спостерігалися не поодинокі випадки призначення на посади спеціальних педагогів осіб із загальною середньою освітою, які зовсім не були обізнані зі специфікою роботи з дітьми, що мали особливості психофізичного розвитку. Недоліки в роботі з педагогічними кадрами негативно позначалися на організації навчально-виховного процесу, особливо проведенні корекційно-виховної роботи з дітьми, що навчалися у спеціальних закладах, їх соціально-трудої реабілітації. Тому важливою подією цього періоду стає відкриття спецфакультетів на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М.Горького з таких спеціальностей: «Тифлопедагогіка», «Логопедія», «Сурдопедагогіка» та «Олігофренопедагогіка», що дало можливість одержувати вищу освіту за короткий термін особам, які працювали в спеціальних закладах, але не мали спеціальної педагогічної освіти. Тож можна констатувати, що у цей період йде зародження нової форми навчання, яка в подальшому набуде великої популярності і стане ефективною формою підготовки осіб, які бажатимуть одержати другу вищу освіту.

Зважаючи на розбудову спеціальної освіти, збільшення мережі шкіл для дітей з особливостями психофізичного розвитку та потребу у кваліфікованих фахівця Міністерство освіти СРСР, керуючись кваліфікаційною характеристикою учителя-дефектолога зі спеціальності «Дефектологія», від 31 грудня 1982 року представило перелік спеціальностей і нові навчальні плани для денних відділень педагогічних інститутів, у якій, зважаючи на потреби шкіл для дітей з порушеннями мовлення у спеціалістах-логопедах, було введено дві нові спеціальності: «Логопедія з додатковою спеціальністю російська мова і література» та «Логопедія з додатковою спеціальністю педагогіка і методика початкового навчання». Але нажаль, саме ці дві важливі і потрібні спеціальності не були запроваджені на дефектологічних факультетах у Київському державному педагогічному інституті імені О.М.Горького та Слов'янському педагогічному інституті і професія вчителя-логопеда давалася як друга спеціальність.

Водночас, важливою подією цього періоду розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів, стала науково-практична робота лабораторії логопедії відділу дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки. Співробітники лабораторії логопедії проводили методичну роботу в базових школах, надавали консультаційну допомогу вчителям і вихователям шкіл для дітей з порушеннями мовлення, досліджували проблеми порушення мовлення у дітей шкільного віку і методи подолання їх в умовах спеціальної школи-інтернату та приймали активну участь у підготовці логопедичних кадрів шляхом курсової підготовки логопедів, у педагогічних читаннях, наукових сесіях, спецсемінарах та нарадах-семінарах.

Зважаючи на вище викладене, нами було визначено другий період (1959–1983 рр.) у організації і розвитку основних форм підготовки логопедів, який характеризувався навчально-методичним вдосконаленням диференційованої підготовки вчителів-дефектологів.

У третьому розділі «Удосконалення та розширення системи підготовки логопедичних кадрів в умовах незалежної української держави» розглядається період реформування спеціальної освіти, внаслідок потреби в оновленні професійного навчання спеціальних кадрів та розвитку системи підготовки спеціалістів-логопедів в умовах незалежної української держави.

Вивчення стану підготовки вчителів-логопедів засвідчило, що в кінці 80-х років, відбувалося поширення дефектологічної освіти. Так, наказом Міністерства освіти УРСР від 25 листопада 1987 року № 340 «Про поліпшення підготовки кадрів учителів-дефектологів у педагогічних інститутах та забезпечення ними спеціальних шкіл-інтернатів» у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті було розпочато з 1988 року підготовку вчителів зі спеціальності «Олігофренопедагогіка-логопедія» за денною формою навчання у кількості 50 осіб, а з 1989 року зі спеціальності «Олігофренопедагогіка» з кваліфікацією: учитель допоміжної школи і олігофренопедагог дошкільних закладів на заочній формі навчання.

У зв'язку зі збільшенням кількості дітей з мовленнєвими порушеннями та для ефективної корекції мовлення дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку відповідно до типових навчальних планів на всіх спеціальностях

дефектологічних факультетів педагогічних інститутів було передбачено вивчення студентами курсу логопедії. Курс «Основи логопедії» окрім студентів-логопедів, тифлопедагогів, олігофренопедагогів викладався і студентам спеціальності сурдопедагогіка. У навчальних планах великої уваги надавалося медичному блоку дисциплін, який складався з двох курсів: «Анатомо-фізіологічні основи дефектології» та «Клінічні основи дефектології», а також було введено цілий ряд спецкурсів з актуальних тем психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін.

24 серпня 1991 року завдяки позачерговій сесії Верховної Ради УРСР перестала існувати Українська Радянська Соціалістична Республіка. На політичній карті світу з'явилася нова незалежна держава – Україна. З проголошенням Україною незалежності розпочався новий період розбудови вітчизняної освіти і, зокрема, спеціальної, започаткування її нових засад. Однак суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, які відбувалися в Україні наприкінці 80-х на початку 90-х років, породили низку факторів, що зумовили певну дестабілізацію у системі освіти. Новий період у розвитку України потребував принципових змін у всіх сферах, у тому числі і в сфері підготовки спеціальних кадрів. В цей час існувало чимало невирішених питань, як то: невідповідність ценового рівня освітнього стандарту корекційним завданням спеціальної освіти; нерівномірність розподілу по території держави спеціальних закладів, а відтак, і неповне охоплення ними дітей з порушеннями психофізичного розвитку; недостатня укомплектованість закладів фахівцями-дефектологами та недостатня диференційованість їхньої фахової підготовки.

Поступово, зі зниженням тиску несприятливих факторів, почала спостерігатися позитивна динаміка подальшого розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні. Весь навчальний процес цього часу відбувається згідно Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)», а більшість педагогів, які працювали у спеціальних закладах мали дефектологічну і, зокрема, логопедичну освіту. Так, у 1992 році в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті було здійснено набір студентів на спеціальність «Логопедія» за заочною формою навчання, що дало змогу забезпечити західні області України вчителями-логопедами.

Наукові пошуки, спрямовані на розвиток системи спеціальної освіти, пов'язувалися з подальшою диференціацією і вдосконаленням діючої моделі корекційних закладів, у яких працювали кваліфіковані працівники. Це зумовило створення відповідних наукових підрозділів, зокрема, 4 березня 1992 року було засновано Академію педагогічних наук України, а Постановою Президії АПН України від 24 листопада 1993 року було створено Інститут дефектології АПН України у якому, під керівництвом академіка В.І.Бондаря та ін., розроблялися нова стратегія і тактика розвитку спеціальної освіти в Україні та вирішувалися питання з підвищення фахової компетенції дефектологічних кадрів різних кваліфікаційних рівнів.

В цей час, реалізуючи Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»), наказом Міністерства освіти України від 23 лютого 1994 року № 47 «Про відкриття спеціальних факультетів для одержання спеціальності «Дефектологія» на базі вищої педагогічної освіти» поновилися спеціальні факультети для осіб, які мали вищу педагогічну освіту і працювали у спеціальних

дошкільних закладах і школах-інтернатах, для одержання освіти зі спеціальності 03.10 «Дефектологія» зі спеціалізацією: «Олігофренопедагогіка» – в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Слов'янському державному і Кам'янець-Подільському педагогічних інститутах; «Логопедія» – в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Слов'янському державному і Кам'янець-Подільському педагогічних інститутах; «Сурдопедагогіка» – в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова; «Тифлопедагогіка» – в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова. Відтак, можна говорити, що спеціальні факультети стають потужною і важливою ланкою у підготовці логопедичних і інших кадрів, яка є незамінною формою підготовки спеціалістів і сьогодні.

В 90-х роках широкого розмаху набуває підготовка кадрів спеціальності «Логопедія». Особлива роль у підготовці логопедичних кадрів, належить кафедрі логопедії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Так наказом № 75 від 18 березня 1998 року «Про реорганізацію фахових кафедр дефектологічного факультету» з метою структурного вдосконалення організації навчального процесу на дефектологічному факультеті відповідно до нових напрямків підготовки спеціалістів та інструктивного листа Міністерства освіти України № 9/1-50 від 16 березня 1998 року, реорганізували кафедри олігофренопедагогіки і психопатології та сурдопедагогіки і логопедії дефектологічного факультету, в чотири фахові кафедри відповідно до напрямків підготовки спеціалістів: кафедру сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, олігофренопедагогіки та кафедру логопедії. Тож 1 квітня 1998 року було створено кафедру логопедії, на якій працювали фахівці високої кваліфікації (М.К.Шеремет, С.Ю.Конопляста, В.О.Кондратенко, Н.В.Чередніченко та ін.). Створення кафедри логопедії стало вагомим кроком у розвитку теорії і практики підготовки логопедів. Завдяки співробітникам кафедри розроблялися нові напрями підготовки вчителів-логопедів та удосконалювалися методи викладу навчального матеріалу. Були розроблені нові робочі програми, які включали повний цикл логопедичних дисциплін, на які було відведено 530 навчальних годин. В цей час на кафедрі розпочалася підготовка наукових кадрів в галузі логопедії (В.О.Кондратенко, Н.В.Чередніченко та ін.).

Щоб забезпечити дошкільні і шкільні заклади для дітей з порушеннями мовлення достатньою кількістю фахівців-логопедів, співробітники кафедри логопедії підготували необхідну документацію для відкриття нових спеціальностей: Дефектологія (логопедія) з кваліфікаціями «Логопед. Учитель початкових класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення» та «Логопед. Педагог-дефектолог спеціальних дошкільних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення», які впроваджувалися у навчальний процес з 1999/2000 навчального року. Саме з цього часу студенти здобували кваліфікації за уточненими освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Відповідно до нових навчальних планів, належної і особливої уваги в цей період надається педагогічній практиці студентів. Для студентів дефектологічних факультетів педагогічна практика була можливістю застосувати свої теоретичні

знання в нових умовах для вирішення конкретних практичних завдань, адже теоретичні знання реалізуються у практичній діяльності вчителя. Із заснуванням спеціальності Дефектологія (логопедія), в залежності від кваліфікації, студенти проходили педагогічну практику (на робочому місці) в спеціальних школах для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, педагогічну практику (на робочому місці) в дошкільних закладах для дітей з тяжкими порушеннями мовлення та логопедичну (на робочому місці) в логокабінетах і логопунктах, що давало можливість більш повно ознайомити студентів зі специфікою роботи логопеда.

Тож, зробивши історичний аналіз архівної та педагогічної літератури, відповідно до мети, завдань нами було визначено третій період (1985–2000 рр.) теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття, який характеризується, як перший поступ у створенні національної системи дефектологічних кадрів і, зокрема, логопедичних.

Таким чином, можна констатувати, що теорія і практика підготовки логопедичних кадрів розвивається, проходячи певні періоди, під впливом суспільно-політичних, соціально-економічних та соціокультурних чинників. Їх взаємозалежність та взаємозумовленість визначили у різні періоди піднесення чи регресивні тенденції у поступу цієї ланки спеціальної освіти в Україні.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі **висновки**:

Розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття) як окреме цілісне історико-педагогічне явище є актуальною проблемою. Наявний історико-педагогічний доробок сучасних істориків-дефектологів недостатньо розкриває генезис системи підготовки логопедичних кадрів в Україні у досліджуваній період.

Проведений науковий пошук дав підстави виділити такі періоди в теорії та практиці підготовки логопедичних кадрів в Україні: перший період (1945–1958 рр.); другий період (1959–1984 рр.); третій період (1985–2000 рр.). Визначення меж періодів є дещо умовним, оскільки навчання, як складний динамічний процес, має значний інерційний потенціал, тому частина ознак одного періоду певний час зберігається в межах іншого.

Дотримання названих періодів дозволило більш ґрунтовно дослідити не лише динаміку розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні, але й вивчити зміст, напрями, форми і методи цього періоду.

На основі аналізу архівних матеріалів з'ясовано, що на шляху становлення та розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні в означені періоди спостерігалася низка чинників, що гальмували цей процес на одних етапах і сприяли йому – на інших. Серед них: суспільно-політичні, соціально-економічні та соціокультурні. Саме внаслідок згаданих вище чинників стримувалося розгортання закладів для дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, а, відтак, і підготовка кваліфікованих фахівців-логопедів.

У процесі проведеного дослідження встановлено, що розвиток теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у вищезазначені історичні періоди здійснювався на основі аналізу змісту освіти, напрямів, форм і методів підготовки спеціальних кадрів. Зміст освіти, що досліджувався у зазначені періоди, враховував

такі критерії: соціальний зв'язок із життям, зв'язок із навчанням у вищих навчальних закладах, науковість.

Встановлено, що зміст освіти і напрями підготовки логопедичних кадрів були різними у кожному періоді та не зовсім досконалыми. Так, на початку першого періоду у часи економічного занепаду відбувалася підготовка олігофренопедагогів, сурдопедагогів, яким читалися лекції зі спеціальної педагогіки та логопедії. В цей час спостерігається тенденція до збільшення кількості набору абітурієнтів на здобуття дефектологічної освіти, а навчальні плани зорієнтовані на вивчення студентами загально-педагогічних дисциплін, в той час як на предмети спеціального циклу, і особливо на предмет «Логопедія», навчальних годин було недостатньо.

У повоєнні роки відбувалося відновлення діяльності Науково-дослідного інституту дефектології у м. Києві, колектив якого продовжив розробку питань корекційно-виховного процесу спеціальних шкіл та займався курсовою підготовкою дефектологічних кадрів.

Наприкінці першого періоду, з поступовою відбудовою і розвитком спеціальних закладів, все більша увага зверталася на дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку та ступень забезпеченості шкіл спеціальними кадрами. Внаслідок цього розпочинається підготовка кадрів за спеціальністю «Олігофренопедагогіка. Логопедія». Та навіть за таких умов студенти не вивчали предмети логопедичного циклу в повному обсязі.

Проведене дослідження дало змогу встановити, що у другому періоді, завдяки покращенню соціально-економічного становища країни та низці законодавчих документів, відбувається розбудова спеціальних шкіл для дітей з порушеннями мовлення та налагодження їх роботи; удосконалюється зміст навчальних програм дефектологічного циклу; створюються нові навчальні плани, розширюється перелік спеціальностей з підготовки дефектологічних кадрів; відбувається систематична і планова підготовка вчителів-логопедів шляхом викладання лекцій, проведення практичних та лабораторних занять, педагогічної практики; в цей час вищі навчальні заклади переходять на п'ятирічний термін навчання. Саме завдяки новим навчальним планам збільшується кількість годин на вивчення предмету «Логопедія», а студенти одержують базисну психолого-медико-педагогічну підготовку, яка використовувалася для аналізу мовленнєвих порушень і враховувалася під час розробки методик подолання цих порушень. В цей період спостерігається динамічний підхід щодо набору абітурієнтів на дефектологічні факультети.

Дослідженням встановлено, що у третьому періоді суспільно-політичні негаразди призвели до того, що спеціальна освіта і підготовка спеціальних кадрів залишилися на узбіччі освітньої системи. Та, незважаючи на кризове економічне та соціокультурне становище, повільно, але друкується спеціальна література українських вчених-дефектологів. Для цього докладає максимум зусиль Інститут дефектології (який був створений 24 листопада 1993 р.). Як самостійна структура в Інституті була організована лабораторія логопедії. Поступово знову збільшуються набори студентів на дефектологічні факультети, створюються нові навчальні плани, відкриваються нові спеціальності, пишуться нові навчальні програми. У цей період починають набирати обертів курси підготовки і перепідготовки логопедичних кадрів,

проходять семінари, науково-практичні конференції, Всеукраїнські конференції з дефектології.

Особливістю цього періоду є створення кафедри логопедії (1 квітня 1998 р.), завдяки якій відбувається високопрофесійна підготовка логопедичних кадрів з різними кваліфікаціями: «Учитель допоміжної школи. Логопед», «Логопед. Учитель початкових класів шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення», «Логопед. Педагог-дефектолог спеціальних дошкільних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення».

На основі аналізу та узагальнення архівної і педагогічної літератури встановлено, що у вищих навчальних закладах використовувалися різні форми підготовки логопедичних та інших спеціальних кадрів: денна і заочна форми навчання, спеціальні групи, а в подальшому – спеціальні факультети (друга вища освіта), які і на сьогодні є найефективнішими формами навчання.

Водночас, проведене дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми системи підготовки логопедичних кадрів в Україні. Насамперед, кожний із виділених нами періодів та етапів може стати темою окремого історико-педагогічного дослідження. Спеціального дослідження потребують такі питання як наукова спадщина вітчизняних науковців, підготовка логопедичних кадрів у перші роки ХХІ століття та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Потапенко О. М. Становлення та розвиток системи підготовки вчителів-дефектологів в Україні на початку ХХ століття / О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія» : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – № 7. – С. 70–72.

2. Потапенко О. М. Відновлення системи підготовки дефектологічних кадрів в перші роки післявоєнного періоду (1944–1945 рр.) / О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія» : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 9. – С. 93–96.

3. Потапенко О. М. Підготовка дефектологічних кадрів України в першу п'ятирічку післявоєнних років (1946–1950 роки) / О. М. Потапенко // Зб. наук праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2008. – Вип. VIII. – С. 88–96.

4. Потапенко О. М. Курсова підготовка та підвищення кваліфікації логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття / О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія» : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 11. – С. 175–178.

5. Потапенко О. М. Розвиток та підготовка спеціалістів-логопедів у вищих навчальних закладах України (1950-ті та 1960-ті роки ХХ століття) /

О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія»: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 13. – С. 70–72.

6. Потапенко О. М. Підготовка фахівців-логопедів у першому десятиріччі незалежної української держави / О. М. Потапенко // Дефектологія. – 2009. – № 2. – С. 37–39.

7. Потапенко О. М. Стан системи підготовки логопедів у вищих навчальних закладах України (80-ті роки ХХ століття) / М. К. Шеремет, О. М. Потапенко // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – Вип. ХІІ. – С. 362–366.

8. Потапенко О. М. Підготовка логопедичних кадрів у вищих навчальних закладах в умовах незалежної Української держави / О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія»: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 14. – С. 124–128.

9. Потапенко О. М. Курсова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації логопедичних кадрів в Україні у 70-ті роки ХХ століття / О. М. Потапенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія»: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 15. – С. 225–229.

АНОТАЦІЇ

Потапенко О. М. Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина ХХ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемам теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття. У дослідженні розкрито соціально-економічні, суспільно-політичні та педагогічні чинники, які впливали на теорію і практику підготовки логопедичних кадрів в Україні, виявлено основні тенденції і особливості становлення та розвитку теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні в конкретний історичний період. У дослідженні визначено внесок теорії і практики підготовки логопедичних кадрів в Україні у навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, вперше розроблено авторську періодизацію на основі організації та змісту середньої освіти, напрямів і форм підготовки логопедичних кадрів в Україні. У науковий обіг введено маловідомі і невідомі архівні матеріали та історичні факти, пов'язані з теорією і практикою підготовки логопедичних кадрів в Україні у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: професійна підготовка, логопедичні кадри, курсова підготовка, дефектологічний факультет, вищі навчальні заклади, науково-дослідний інститут, підготовка логопедичних кадрів.

Потапенко О. М. Теория и практика подготовки логопедических кадров в Украине (вторая половина XX века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено целостному историко-педагогическому исследованию теории и практики подготовки логопедических кадров в Украине во второй половине XX века. В диссертации впервые относительно полно отображен процесс становления и развития теории и практики подготовки логопедических кадров в Украине в конкретный период. В исследовании раскрыты социально-экономические, общественно-политические и педагогические факторы, которые влияли на теорию и практику подготовки логопедических кадров в Украине, усовершенствовано становление и развитие теории и практики подготовки логопедических кадров в Украине. В исследовании определено вклад теории и практики подготовки логопедических кадров в Украине в обучение детей с нарушениями речевого развития.

На основе организации, структуры и содержания направлений среднего образования в Украине впервые разработана авторская периодизация развития теории и практики подготовки логопедических кадров в Украине во второй половине XX века. По результатам проведенного исследования, заключений и обобщений выделено три периода системы подготовки логопедических кадров в Украине. *Первый период (1945–1958 гг.)* возобновление и перестройка системы подготовки логопедических кадров в Украине. Он характеризовался возобновлением разрушенной в годы Великой Отечественной войны системы подготовки дефектологических и, в частности, логопедических кадров. В этот период наблюдается ряд факторов, которые тормозили возобновление системы подготовки логопедических кадров в Украине. *Второй период (1959–1984 гг.)* организации и развития основных форм подготовки логопедов. Он характеризуется укреплением материально-технической базы высшей школы, усовершенствованием и расширением подготовки, переподготовки и повышения квалификации специальных и, в частности, логопедических кадров. Этот период ознаменовался перестройкой учебных и культурных заведений для обеспечения образовательной потребности населения, а также созданием необходимых условий для организации и налаживания соответствующих форм подготовки логопедических кадров. *Третий период (1985–2000 гг.)* реформирования специального образования в результате потребности в обновлении профессиональной подготовки специальных кадров и развития системы подготовки специалистов-логопедов в условиях независимого Украинского государства. Он характеризуется усовершенствованием и расширением системы профессиональной подготовки логопедов, а также развитием системы подготовки логопедов в условиях независимого украинского государства.

В научное обращение введены малоизвестные и неизвестные архивные материалы и исторические факты, связанные с теорией и практикой подготовки логопедических кадров в Украине второй половины XX века.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, логопедические кадры, курсовая подготовка, дефектологический факультет, высшие учебные заведения, научно-исследовательский институт, подготовка логопедических кадров.

Potapenko O. M. The theory and practise of speech therapy staff training in the Ukraine (in the second half of the twentieth century). – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, speciality 13.00.03 – remedial education. – National Pedagogical University n.a. M. P. Dragomanov – Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to the problems of the theory and practise of speech therapy staff training in the Ukraine in the second half of the twentieth century. The study revealed the social economical, social political and pedagogical factors that influenced the theory and the practise of speech therapy staff training in the Ukraine, the main trends and peculiarities of formation and the development of the theory and practise of speech therapy staff training in the Ukraine in a special historical period. In a study to determine the contribution of the theory and practise of speech therapy staff training in the Ukraine in the education of children with impaired language development, first developed by the author's periodization based on historical and comparative analysis of educational data. In scientific use introducing little known and previously unused archival materials and historical facts associated with the theory and practise of speech therapy staff training in the Ukraine in the second half of the twentieth century.

Keywords: specialist training, logopedic staff, retraining course, defektolohichnyy faculty, universities, research institute, speech therapy staff training.

